

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

КЪМ РАННАТА ИСТОРИЯ НА ДЪРЖАВЕН АРХИВ – РУСЕ

Стефка Маринова

*„Държавен архив“ – Русе
Дирекция „Регионален държавен архив“ – Велико Търново*

Резюме. Статията осветлява някои моменти от историята на създаването и дейността на Русенския държавен архив. Той е един от първите дванадесет архива в страната. Обект на дейността му стават определените за постоянно запазване документи на териториалните структури на държавните и общинските органи и учреждения на територията на Русенски окръг, на организациите с местно значение, а заедно с тях – и документалното наследство на значими личности със свой принос с развитието на града и района.

Keywords: archives, documentary heritage, Rousse

Съществуващата днес система от държавни архиви в България е резултат от обнародването на Указ № 515 от 10 октомври 1951 г. на Президиума на Народното събрание на Народна република България за създаване на Държавен архивен фонд. С Постановление № 344 от 18 апр. 1952 г. се определя редът на неговото организиране и се регламентира откриването на архивни учреждения в окръжните центрове на страната, често определяни и като пазители на паметта на нацията. Тези два акта въвеждат принципа на централизация в архивното дело и с тях се прави опит да се спре безконтролното унищожаване на ценни документи. Със същото Постановление № 344 е създаден и Русенският държавен архив. Той е един от първите дванадесет архива в страната. Обект на дейността му стават определените за постоянно запазване документи на териториалните структури на държавните и общинските органи и учреждения на територията на Русенски окръг, на организациите с местно значение, а заедно с тях – и документалното наследство на значими личности със свой принос с развитието на града и района.

Но структурирането на Архива в Русе като самостоятелно учреждение, което „осъществява приемането, обработката и съхранението на документи и организира тяхното използване“⁽¹⁾, е предшествано от организация, резултат от активността на немалка част русенски общественици и интелектуалци, заели се с нелеката задача да напишат историята на своя град. Интересът им към

миналото на рода, града, нацията и на държавата очевидно винаги е стоял пред тях, а чувството им за отговорност към бъдещите поколения ги е водило при осъществяване на замисъла им. На заседание на Русенския общински съвет, проведено на 28 окт. 1938 г., помощник-кметът Иван Фетваджиев докладва за изразената готовност от група русенски интелектуалци да напишат история на града. Това е отдавнашно желание и на градската управа. В подобен труд се разчита да намери отражение „миналото на града и неговият принос в стопанското и културно развитие на страната“⁽²⁾. Протоколното решение, взето след разглеждане на предложението, предвижда към общината да се учреди „Фонд за написване и издаване историята на град Русе“, а помощник-кметът Асен Думанов се натоварва със задачата да изработи Правилник за службата към Фонда. Решено е в общинския бюджет за 1939 г. да се предвиди разходно перо в полза на Фонда, а самото написване на историята да стане след прилагане на специална конкурсна програма³⁾. Към Фонда са структурирани комисии за събиране на документи. Това е първата реализирана идея за създаване на център, в който да се събират писмени паметници на една наскоро отминала епоха. Вероятно тази идея вече достатъчно е назряла, а необходимостта от градска история е очевидна. Следващите години са скептични на известия за дейността на създадените комисии. Може би идеята за написване на история на град Русе временно да е изоставена или да е минала на заден план. Други събития, породени от трудностите на военните и следвоенните години, са опеределяли ежедневието на русенци.

В началото на 1950 г. инициативни служители от отдел „Наука, изкуство и култура“ при Градския народен съвет – Русе, между които Георги Чендов, Илия Киселов, Аспарух Емануилов, Ал. Маждраков, П. Атанасов, Елисавета Борова, Никола Ангелов, възразяват идеята за написване на история на град Русе и за тази цел аргументират предложението си за създаване на Градски архив. Задачата му те формулират по следния начин: „а) да събира материали – веществени, писмени и словесни, за историята на града от предисторическо време до наши дни; б) да се отпочне издаването на архивни периодични издания (два пъти годишно), в които да се публикуват материали и източници за материали за гр. Русе; в) материалите да се събират, систематизират и предават в специално определено за архива помещение към музея...“⁽⁴⁾. Предложението е внесено за разглеждане на заседание на Русенския градски народен съвет, състояло се на 1 март 1950 г. След разискванията по него е взето решение „да се създаде и организира към службата КНИК (Комисия за наука, изкуство и култура – б.м.) при Градския народен съвет Научен институт с наименование „Архив на гр. Русе“. Във водените по-късно преписки често ще се среща и името „Градски архив – Русе“. От съвременна гледна точка наименованието може би звучи по-претенциозно, но то по недвусмислен начин съсредоточава в себе си огромното желание на своите създатели да се дока-

жат пред съгражданите си, а и пред обществеността на страната⁵⁾. На новата организация Градският народен съвет отпуска субсидия в размер от 500 000 лв., като в протоколното решение се уточнява, че те са предназначени за веществени разходи, откупуване на документи, проучвания и архивни издания⁶⁾. Като изхождат от позицията, че Архивът има историческа насока, градските управници решават той да се помещава в сградата на Народния музей, на ул. „Червен“ № 5. Предвидено е в него да се открият направление за стари документи, за старопечатни книги и фотодокументи.

Без да губи излишно време, новосъздадената служба, съставена изцяло от нещатни служители, отправя апел към жителите на Русе за помощ при „събирането на материали и сведения относно миналото на града“. Гражданите се приканват да предават в Архива: „1) стари документи, архиви, търговски книги, писма, книги и вестници, издавани в Русе преди и в първите години след Освобождението (на български и други езици); 2) архиви, протоколи, счетоводни книги, годишни отчети на дружества, организации и кооперативни сдружения; 3) фотографски снимки на хора, стари къщи, изгледи от Русе и Русенско, планове, скици и стари карти на Русе и Русенско; 4) книги и вестници, в които се говори за Русе в миналото; 5) албуми, частни архиви и лична кореспонденция; 6) описания и проучвания на Русе и Русенско във всяко отношение: геологическо, географско, политическо, икономическо, културно и др.; 7) биографични сведения за видни дейци преди и след Освобождението; 8) материали и сведения във връзка с историята на работническото движение и БКП в Русе; 9) материали и сведения от съпротивителното движение през времето от 1923 г. до 9 септ. 1944 г. – позиви, нелегална литература, снимки, спомени и др.; 10) материали и сведения, свързани с културната история на града – училища, читалища, театър, музикални прояви и др.; 11) приемат се сведения за местонахождението на такива материали, учреждения, лица и адреси; ... 14) материалите и сведенията могат да се отнасят и до живота на отделните народности в града – евреи, турци, арменци, гърци, власи, дубровничани, цигани и др...“⁷⁾. Сложено е началото на същинската работа по издирване на документи за миналото на Русе. Към края на август 1950 г. в инвентарната книга на Архива има записани вече 200 документа. Доставени са първите архивни шкафове за тяхното надеждно съхраняване⁸⁾.

Първите стъпки на ентузиазираниите русенци им показват, че организацията на работата по събиране, проучване и публикуване на материалите за история на Русе изисква създаване на координиращо звено. За тази цел е конструиран Комитет за написване история на Русе, който да обединява и ръководи инициативите. Негови членове стават: Аспарух Емануилов – юрист, публицист, общественик, изследовател на творчеството на Захари Стоянов, член-кореспондент на института „Ботев – Левски“, определен единодушно за председател на Комитета; Никола Ангелов – директор на Градския исто-

рически музей – секретар, и членове Александър Маждраков, Илия Киселов – директор и драматург на Русенския драматичен театър (след смъртта на А. Емануилов е избран за председател на Комитета), и Елисавета Борова – учителска по история в Мъжката гимназия. По-късно Комитетът се допълва и от двама нови членове: Момчо Крумов – главен редактор на излизания в Русе по това време в „Дунавски отечествен фронт“, и Георги Токушев – от ГНС, като мотивът за тяхното включване е добре аргументиран. Следващата крачка, която Комитетът предприема, е разработване на програма и план, по които да развива дейността си. В тях като обект на исторически интерес и бъдещи проучвания са набелязани населени места и извън Русе. Като крайно необходима се преценява и подготовката на Правилник за дейността на Комитета, тъй като поради разширяването на обема на работата се оказва, че тя не може да бъде обхваната само от временни протоколни решения. Загрижеността за съдбата на документите е водеща в информацията, които членовете на Комитета изпращат до висшестоящите органи. През лятото на 1950 г. те информират председателя на Градския народен съвет – Русе, че съществува реална опасност при провежданата в страната обща акция за събиране на вторични суровини между „отпадъците“ случайно да попаднат „ценни изчерпателни издания на книги, вестници и списания, биографически рядкости, архивни материали, старопечатни книги и др., които по никой начин не бива да бъдат унищожавани“. Затова препоръчват към приемателните центрове за вторични суровини да се създадат комисии от училищни инспектори, библиотекари, учители по български език и история от русенските училища, които да преглеждат предаваната хартия и да заделят всичко онова, което по тяхна преценка би представлявало интерес за бъдещата работа на Комитета⁹⁾. Преследвайки целта си за спасяване на застрашени от унищожение документи, Градският народен съвет в Русе, от своя страна, се обръща към директора на Държавно търговско предприятие (ДТП) „Отпадъци“ – клон Русе, и като подчертава, че по всяка вероятност в складовете на предприятието „...попадат важни документи от частен и обществен характер“, алармира, че „тяхното унищожаване би представлявало загуба за историческата наука“¹⁰⁾. Затова, като подчертава, че в града вече е създаден Градски архив към Народния археологически музей със задача да събира и запазва всички писмени исторически документи, отнасящи се до живота в Русе и района, моли за всеки попаднал в предприятието „документ или предмет, имащ исторически или етнографски характер“, Архивът да бъде уведомяван.

В хода на своята работа Комитетът оценява, че успехът би бил по-пълен, ако в нея бъдат въввлечени повече хора, които пазят спомени за близките и по-далечни времена. Така започват да се привличат сътрудници от всички отрасли на политическия, обществения, стопанския и културния живот. В списъка на сътрудниците са включени 83 имена на русенски общественици. Сред

тях са д-р С. Хитов, Стефан Балаш (фотограф), Ото Либих (фотограф), Тодор Ставрев (фотограф), Александър Йорганджиев (музикален деец), Никола Даков (книжар), Апостол Арнаудов, Никола Пиндиков (художник), Симеон Пармаков (публицист), Ганчо Сокеров (адвокат), Иван Русев (артист), Петко Атанасов (председател на Археологическото дружество) и мн. др. Но списъкът не е постоянен и търпи промени – някои от включените в него русенци отпадат, а други са добавяни впоследствие. Сътрудниците често са канени на заседанията на Комитета и получават конкретни задачи, към които да насочат усилия: за издирване на материали във връзка с печатницата на Л. Каравелов в Русе (сведения, снимки, описания); за проучване живота на Ив. Вазов в Русе, свързано и с обявление в местния вестник до гражданите да предадат всички материали, които са останали у тях и съдържат данни за пребиваването на Иван Вазов в Русе; да се потърси и представи снимка на къщата на Баба Тонка и др. На тях се разчита при издирване и предаване на документи от периода преди Освобождението, с тяхната помощ се изготвя библиография на излизалите в Русе вестници и книги преди Освобождението и т.н. Резултатът от дейността на Комитета косвено може да бъде проследен и в благодарствените писма към граждани на Русе, дарили документи за написване историята на града. С писмо от 12 май 1950 г. Научен институт „Архив на гр. Русе“ изказва благодарността си към Апостол Арнаудов за подарените от него „вестници, документи и частни писма, отнасящи се за епохата преди Освобождението от 1858 – 1870 г., на брой 53“⁽¹¹⁾. До края на 1950 г. в Архива постъпват документи от бившето окръжно управление, документи от братя Златеви, отнасящи се до периода 1850 – 1860 г., документи на Филип Симилов, проучванията на Димо Смядовски и Параскев Стоянов, повече от 500 старопечатни книги и вестници.

За да повишат и докажат своята квалификация, служителите към Градския архив в Русе търсят книги за попълване на архивната библиотека – „Лекции по архивистика“ на Ив. Дуйчев, „Извори за старата история и география на Тракия и Македония“ на проф. Г. Кацаров и др. С натрупването на много архивни документи членовете на Комитета започват да си дават сметка за разнородността на документите, които постъпват и които очакват да постъпят, и осъзнават необходимостта от тяхното систематизиране, описване и картотекиране. За тази цел на 2 ноември 1950 г. е назначен първият щатен служител.

На Комитета за написване историята на гр. Русе е известно, че при Софийския градски народен съвет съществува Градски архив. За да почерпят от неговия натрупан опит, през декември 1950 г. секретарят Никола Ангелов е командирован в София. На едно от редовно провежданите заседания той споделя впечатленията си. Според него в структурно отношение Градският архив на Русе стои твърде близо до Софийския архив с неговите три отдела – административен, частен и снимков. В административния отдел се съхра-

няват документи, отнасящи се до миналото на града, както и документи на Градския народен съвет – София, от ново време, които постъпват служебно. В частния отдел се съхраняват документи, отнасящи се до частни лица, а в снимковия – снимки на сгради, на улици, лица и събития. Към Архива има изградена и научна библиотека. Взема се решение някои от положителните страни в работата на Градския архив на София да бъдат приложени в Русе¹². По негов пример започва да се „създава архив от фотоснимки, чрез които да се отразяват важни събития в града и околността“. Управителят на „Българска фотография“ – фотоотдел Русе, е помолен да отдели и предава в Градския архив „снимки във връзка с посрещания на делегации, посещения в Русе, прояви на ТКЗС в Русенско, снимки на ударници и рационализатори, изгледи от Русе, нови строежи, заседания и празненства“¹³. Опитът на Градския архив в София е търсен и през следващата година във връзка със срещаните затруднения при предаване на документите от ново време. Питането е конкретно за това „какви документи събирате за Административния отдел на архива в София и какво нареждане сте предизвикали от управата на СГНС до съответните служби за отделянето и запазването на тези документи“¹⁴. Сведенията се отчитат като крайно необходими, за да бъдат използвани „при изграждане на Русенския архив на правилни и проверени от вас основи“¹⁵. Вероятно служителите от Градския архив при Софийската община са споделили своя опит, но няма данни за обратна връзка и осъществена преписка. Следвайки поставените цели, на 15 март 1951 г. Комитетът за написване история на гр. Русе при Научен институт „Архив на гр. Русе“ публикува в местния вестник обръщение към гражданите на Русе, в което отново подчертава задачата си „да издирва, подрежда и съхранява всякакъв вид писмени свидетелства, свързани с живота и дейността на изтъкнати дейци, проявили се в обществено - политическия, културния и стопанския живот на гр. Русе и Русенско“. В обръщението се подчертава, че „архивните първоизточници се явяват свидетелства за икономическите, културните, политическите и идеологическите прояви на народа през различните епохи“ и гарантира, че „събраните материали се обработват съгласно изискванията на архивистиката и се запазват от унищожение, често случващо се поради лична недооценка или небрежност на наследници и близки...“. В обръщението си, което звучи много актуално и от съвременна гледна точка, Градският архив разчита благодарение на отзивчивостта на русенските граждани в неговите хранилища да постъпят „1. Архивни материали за вашата дейност – политическа, професионална, литературна, научна, художествена, музикална, артистична и др.; 2. Ръкописи на издадени и неиздадени художествени, научни и музикални произведения, също и преводни трудове, скици, рисунки, карикатури, планове и др. 3. Дневници, бележки, тетрадки с ролите, бележки, държани при различни случаи, речи, сказки, слова, протести, резолюции, отзиви и критики, изложения и др. 4. Кореспонденция – ваша и до вас;

5. Снимки или портрети – ваши или с ваши близки, както и снимки на видни ваши познати; 6. Документи; 7. Отличия във връзка с вашата дейност по случай юбилеи или честване или награждавания^{“16)}. Любопитни са допълненията към посочените седем важни точки в пряката работа на Архива. „Молим ви също да ни дадете всякакъв вид писмени свидетелства от видни ваши колеги или познати, които притежавате, или да ни посочите къде евентуално биха се намидали подобни материали. При подбора на материала, който ще ни дадете, молим ви да имате предвид, че за нас е ценно не само това, което представлява интерес засега, но и всичко, което би могло да бъде интересно за бъдещи проучвания. Затова много материали, които вие бихте сметнали за малоценни, могат да имат значение за нашето дело. Каквото и засега да ни отделите, ще е ценно начало. Всички условия, които бихте поставили във връзка с вашия архив, като: отделни части да бъдат запечатани за известен срок, да не се дават определени материали за използване известен брой години и др. подобни, ще бъдат спазени с най-строга последователност. Снимки, от които имате само едно копие и не бихте искали да се разделите с тях засега, могат веднага да бъдат преснети в нашата фотолаборатория и да ви бъдат дадени срещу първообраза или пък само копията да останат за нас...“^{“17)}.

В разгара на активната дейност на Комитета по събиране на стари документи, спомени и други източници за историята на града на 10 октомври 1951 г. е обнародван Указ № 515 на Президиума на Народното събрание за създаване на Държавен архивен фонд на Народна република България. На 18 април 1952 г. той е последван от Постановление № 344 на Министерски съвет. Двата акта на изпълнителната власт регламентират създаването на системата от държавни архиви в страната и определят организацията на тяхната работа. В България е налице процес по структурирането на архивната система, централизиране на отчитането, регистрирането и съхранението, на научното и практическото използване на архивните документи, съсредоточаването им в архивните центрове. Постепенно се създава обща методика за съхранението и опазването на документите, създавани в отделните институции, която възприема донякъде и съществуващите традиции. Изготвен е Правилник за държавните архиви, който влиза в сила от 15 юли 1952 г., а указанията, писмата и правилниците, които Архивното управление при МВР – София, изпраща, следват едно след друго. Но Градският архив в Русе към Градския народен съвет продължава да развива дейността си успоредно с вече създадения Окръжен държавен архив – откупуват се книги и документи, илюстрирани картички с изгледи от Русе, провеждат се разговори, пишат се напомнителни писма до културни институти за предаване на документите им и т.н.

На 9 август 1952 г. се провежда заседание на Комитета за написание история на Русе при Научен институт „Архив на гр. Русе“. Под точка № 2 в него се разглежда „Бъдещата работа на Комитета във връзка със създаването на Окръжния

държавен архив при МВР⁴. Структурата на държавните архиви предвижда в Русе да бъде създаден Окръжен държавен архив – един от първите дванадесет архива в страната. За негов началник е назначен Пенчо Неделчев – доскорошен началник на отдел „Наука, изкуство и култура“ при Градския народен съвет – Русе. На това, едно от последните заседания на Комитета, новоназначеният началник на Архива дава разяснения за същността на създаденото Архивно управление и окръжните му поделения. Държавната политика изисква архивните документи, създадени от дейността на учреждения, организации и предприятия, научни и творчески колективи, отделни изследователи, политически, културни и др. дейци, както и отразеното в писмените източници народно творчество, да се съсредоточават в архивните центрове. Става ясно, че функциите на Градския архив на Русе ще преминат към Окръжния държавен архив и след приключване на подготвителната работа, свързана и с осигуряване на хранилище за документите, ще започне същинското комплектуване на фондовете. Обяснимо най-голяма трудност се очаква да възникне при издирване на архивни документи на вече несъществуващите организации и починали лица. А смисълът на архивната работа е използване на всички източници за пълното събиране на документи на минали исторически времена. По актуалната към момента тема всички присъстващи вземат отношение. Това са въпроси, които ги вълнуват от години, по много от тях те са съпричастни, имат собствени разработки и не могат лесно да загърбят труда си. Затова вземат решение „Комитетът да продължи своята работа по издирването на документи и тяхното описване и инвентаризиране и да приключи тази си дейност след окончателното предаване на всички архивни документи на новосъздадения Окръжен държавен архив“¹⁸). Така натрупаните в резултат на двугодишните събирателски акции документи слагат началото на създадения през 1952 г. Окръжен държавен архив в Русе. На 24 септ. 1952 г. в неговите хранилища постъпва първата част архивни документи в обем от 59 папки, на 10 ноем. 1952 г. ръководителят на Архива се подписва за получаването на друга част документи – на Търговско-индустриалната камара в обем от 77 папки, на 1 дек. 1952 г. нови 628 архивни папки постъпват за постоянно съхраняване в Окръжен държавен архив, на 12 ян. 1953 г. – още 109 папки¹⁹). Обемът на предадените архивни документи показва усилен процес на комплектуване на писмени свидетелства за историята на града. Всички те подробно са описани от секретаря на Комитета Никола Ангелов. Прави впечатление, че анотациите за съдържанието на делото са твърде общи – разни преписки, юбилей на Търговско-индустриалната камара, 1 документ – балове преди Освобождението, 18 документа „Параскев Стоянов“, 4 документа „Александър Цветков“ и т.н. Част от тези документи съставят фонд с наименование „Комитет за проучване и написване история на град Русе“, други поставят началото на учрежденски фондове, а към тях в следващите години се добавят нови постъпления. Те идват по различни пътища и в различно време. Така например след преписката, продължила близо година, на 4 юли 1953 г. в Окръжния държавен архив в Русе

постъпват първите документи на един от най-често използваните и днес фондове – този на Доростолска и Червенска митрополия²⁰). Със своята богата информация за възрожденската епоха той продължава да е обект на постоянен интерес от изследователи, краеведи и научни работници. Животът на българската общност, нейното национално и религиозно самоопределение в границите на Османската империя, взаимоотношенията ѝ с административната власт са отразени във фонда на Русенската църковно-народна община. Документите, които се съдържат в него, дават невероятна информация за всички сфери на живота. Копирната книга на Русенската община в периода 1860 – 1872 г. стана обект на интерес от страна на младия японски учен Теция Сахара и придружена с обширна научна студия, беше отпечатана²¹). Безспорен е интересът и към други документи от периода преди Освобождението, а сред тях – тези на Възрожденско читалище „Зора“, от личните фондове на Захари Стоянов и Никола Обретенов, на католическата Никополска митрополия. Архивните документи със своята автентичност и информацията, която носят, помагат на обществото да установи връзка със своето историческо наследство, да възстанови картината за отделни периоди от историята на града, района и страната. Организираните и богати на историческа информация фондове разкриват богатството и разнообразието на живота в града на Дунава. Мястото на Русе в административно, стопанско и културно отношение обяснява факта, а разположението му на брега на р. Дунав дава възможност на жителите му още в предосвободенските години да отправят поглед и да установят контакти със свободния свят, провокират у тях инициативи, нетипични за времето си и нехарактерни за други български селища. Предприемчивият дух на русенеца се проявява в случаите, когато налага новото и внася новите европейски норми в своето ежедневие. Освен че търгува със страните от Централна Европа, той възприема, доколкото обстоятелствата му позволяват, и начина на живот на европейците. Факт е, че това не са епизодични прояви, а бележат трайно присъствие в града. Богатата картина на културния живот се представя от честите изяви на музикалното дружество, даваните театрални представления, ученическите изпити... Чуждите консули с резиденции тук, без съмнение, също допринасят за това влияние.

През годините фондовият масив на Държавен архив – Русе, се попълва с много документи, разкриващи дейността на органите на местната власт в града, на фабриките и предприятията от всички отрасли на промишлеността, на културните институции и дружества. Картината на живота в космополитния Русе в следосвободенската епоха е отразена в архивните фондове, илюстриращи дейността на органите на местната власт, допълвана от богатите по съдържание данни за живота на еврейското и мюсюлманското общество в града, запечатани в документите на Еврейската община и на Мюсюлманската вероизповедна община. Документите пресъздават духовния и материалния живот на града, дават отговор на много актуални социални проблеми на своето вре-

ме. Докосването до тях възпроизвежда своеобразен разказ за мислите и надеждите на отминали поколения, за техните очаквания от света, за смелостта в мислите и в начинанията, които са предприемали.

Свободният дух на русенеца не е възможно да бъде проявен, ако я няма неговата стопанска инициативност. Информацията за предприемчивостта му е сред много широко представените. Сред типичните за тази предприемчивост фондове най-ярко се откроява фондът на Русенската търговско-индустриална камара, създадена след приемане на Закона за търговско-индустриалните камари на 5 януари 1895 г. Район на дейността ѝ е цяла Северна България – от р. Тимок до Силистра. Русенската търговско-индустриална камара е стопански институт, защитаващ интересите на промишленото и търговското съсловие от района на своето действие. Камарата се занимава с въпросите на земеделието и отраслите му, риболовството, жп транспорта, дунавското корабоплаване, вътрешната и външната търговия, развитието на индустрията, занаятите и др. За подготовка на бъдещи майстори-занаятчии Камарата отпуска средства под формата на стипендии за специализация в страната и чужбина, взема дейно участие при изработване и изменение на жп и митнически тарифи, при сключване на търговски договори, дава мнения и предложения по всички стопански въпроси. Стопанската информация се допълва от фондове на индустриални предприятия и стопански дейци в широкия диапазон на времето – от възрожденската епоха до наши дни. И ако за периода преди 1878 г. тя е представена предимно в търговските тефтери на предприемчивия русенец, в частично запазената кореспонденция (много рядко като преписка между отделни лица) или присъства косвено в откъслечни сведения за дарения, събиране на помощи и др., то в следосвобожденските години тя доминира.

Държавен архив – Русе, разполага с един от най-големите документални масиви в страната и през годините се утвърди като един от водещите документално-информационни центрове. Широкият обем от документи респектира – над 1939 фонда (учрежденски, лични, групови и колекции), 259 868 архивни единици, 2782,25 л.м. Пълното представяне на документите във фондовете дава възможност за задълбочено изследване и научна интерпретация, т.е. налице е научноизследователски потенциал за работа. В разкриването и представянето на информационната стойност на документите архивистите осъществяват своята дейност. Основната част от нея е съсредоточена в комплектуването на документи по строго определени принципи, обработване на информацията, която те съдържат. Всички действащи фондообразуватели са обхванати в списъци на фондообразувателите съобразно своя профил и се попълват постоянно. Държавен архив – Русе, следи и препоръчва за правилното и редовно регистриране и предаване на приключилите преписки от текущото деловодство и дела от отделите в общия архив на учреждението, организацията или предприятието до предаването им за постоянно запазване в архивната институция. С много от фондообразувателите се провеждат семинари, поста-

вят се изисквания към експертните комисии по места, прибягва се до помощта на доброволни сътрудници. За попълването на Архива с исторически ценни документи се търсят и други пътища – контрол и съдействие от страна на окръжните, по-късно областните и общинските ведомства, изпращат се писма към фондообразователите, които насочват към запазване или унищожаване на отделни видове документи, налага се практиката за изготвяне на специални списъци и номенклатури на делата, отложени от дейността на фондообразователя и съобразени с архивните принципи на организация, търси обвързаност на административните и личните документи, представени съответно в учреденските и личните архивни фондове, като акцентът е върху допълване на информацията, особено в онези случаи, когато част от личните документи отразяват и професионалната ангажираност на фондообразователя.

В съвременните дни се либерализира достъпът до архивите, а използването им отговаря на потребностите на обществото, като предоставя навременна и точна информация на потребителите. Стремежът е отваряне към по-широк кръг ползватели на архивна информация. Държавен архив – Русе, разчита на добрите отношения с бивши учители, краеведи, университетски преподаватели, изследователи за попълване на документалния си фонд с архивни документи, непопаднали при редовно комплектуване на учреденски фондове. Така, споделяйки своите житейски съдби и родови хроники, личните си занимания, те допълват информацията за събитията, на които са свидетели и в голяма степен и участници.

Казват, че архивите са паметта на нацията. Твърде често повтаряно твърдение с риск да бъде възприето дори като клише. Но архивите дали са само учреждения, в които са складирани документи и е съсредоточена тази памет? И в този смисъл, ние, архивистите, техни пазители ли сме, респективно пазители на паметта ли сме и в това ли се ограничава смисълът на архивната работа? Въпросите биха могли да продължат дълго в тази посока. Опит да намеря отговор на някои от тях правя с настоящата статия, като се възползвам преди всичко от своите наблюдения и впечатления от работата си в Архива. Разбира се, погледът ми определено е съсредоточен върху дейността на Държавен архив – Русе, и съхраняваните в него архивни документи, една твърде малка част от Националния архивен фонд. Надявам се усилията ми с изложения материал да помогнат, за да си дадете отговор на тези въпроси.

БЕЛЕЖКИ

1. Речник на българската архивна терминология, УИ ВСУ „Черноризец Храбър“ – Варна, 2002 г.
2. Държавен архив – Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 93, л. 210.
3. Пак там.

4. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 2, л. 2
5. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 5, л. 1.
6. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 5, л. 4.
7. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 2, л. 10 – 11.
8. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 5, л. 20.
9. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е.6, л. 11.
10. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 6, л. 17.
11. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 6, л. 2.
12. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 2, л. 27 – 28.
13. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 6, л. 18.
14. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 5, л. 33.
15. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 5, л. 33.
16. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 2, л. 36 – 37.
17. Пак там.
18. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 2, л. 55 – 56.
19. Държавен архив – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 8, л. 1, 2, 6, 8.
20. Архимандрит Виктор Мутафов. Нормативната база и хронологията за предаване на църковните архиви в Окръжен държавен архив – Русе. В: Сб. Хранител на памет и дух, Русе, 2012, с. 72
21. Sahara, T. An Eastern orthodox community during the Tansimat. Documents from a register of Bulgarian society in Ruse (1860–1872), Tokyo, 1977, 513 с.

BACK TO THE EARLY HISTORY OF THE STATE ARCHIVE – ROUSSE

Abstract. This article highlights some moments of the history of the establishment and operation of Rousse State Archive. It is one of the first of the twelve Bulgarian archives. Its activity is focused on the preservation of identified for permanent preservation documents of the municipal authorities and institutions on the territory of Rousse district and of the documentary heritage of important personalities that had contributed to the development of the city and the region.

✉ **Mrs. Stefka Marinova**

State Archive – Rousse

38, Lipnik Blvd.

7005 Rousse, Bulgaria

E-mail: ruse@archives.government.bg